

Bulûğu'l-merâm Şerhi,
Rıfat, ORAL, I-III cilt,
Konya: Esra Yayınları
2012, 1502 sayfa.

İslamî ilimler manzûmesi içinde yer alan ilmî disiplinlerin ikinci kaynağı sünnettir. En genel ifadesiyle sünnet, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) söz, fiil ve takrirleri yani onun hayat tarzı ve yöntemi şeklinde tanımlanır. Buna göre sünnet verilerinin hadisler olduğu konusunda kuşku yoktur. Hadisler inanç esasları, ahlakî ilkeler ve fikhî hükümler başta olmak üzere birçok meseleyi konu edinir. Fikhî hükümler, ibadetler başta olmak üzere toplumda sosyo-ekonomik ilişkilere yönelik yargıları bildirdiğinden ilk asırlardan itibaren İslam âlimlerince önemsenmiştir. Bu nedenle ahkâm hadisleri erken dönemlerde tespit edilmiş ve bu konuda müstakil eserler kaleme alınmıştır.

Ahkâm hadislerine dair eserler evveleminde ahkâma yönelik rivayetlerin derlenmesi, tek bir kitap içerisinde toplanması şeklinde olmuş, daha sonra bu kitaplar üzerine yapılan şerh çalışmaları bunları takip etmiştir. Nicelik ve niteliği de ğişse de ahkâm hadisleri edebiyatına dair çalışmalar günümüze kadar devam etmiştir. Bu alanda yapılan en önemli çalışmalardan birisi kuşkusuz İbn Hacer'in *Bulûğu'l-merâm* adıyla ortaya koyduğu çalışmadır. Ne var ki önemine rağmen ülkemizde bu eserin değeri tam olarak anlaşılabilmiş değildir. Öte taraftan, bu alanda yeterince çalışma yapıldığı da söylenemez. Her iki eksikliğin de farkına varan Rıfat Oral söz konusu kitabı tercüme ve şerh ederek değerli bir çalışma yapmış ve neticesinde tanıtımını yaptığımız bu eseri kaleme almıştır. Böylece ahkâm hadisleri alanında Türkçe literatüre önemli bir katkıda bulunmuş oldu.

Selçuk Dini Yüksek İhtisas Merkezi'ndeki görevinden sonra Din İşleri Yüksek Kurulu üyesi seçilen Rıfat Oral'ın bu eseri ahkâm hadisleri konusunda Türkçe yapılan çalışmaların nadir örneklerinden birisidir. Bizzat kendisinin de önsözde vurguladığı gibi bundan önce yapılan tek Türkçe şerh çalışması Ahmed Davudoğlu'nun *Selamet Yolları* isimli kitabıdır. Hatta Davudoğlu'nun kitabı San'ânî'nin *Sübülü's-selâm*'ının tercümesi olduğu kabul edilirse, Türkçe ilk şerh çalışması tanıtımını yaptığımız bu eser olacaktır. Ülkemizde bu alanda yapılan diğer bir çalışma Celal Yıldırım'ın kaleme aldığı *Kaynaklarıyla Ahkâm Hadis-*

leri (I-VI, Konya: Uysal Yayınevi 1986) adlı eseridir. Dolayısıyla değerlendirdiğimiz kitap, bu alanda Türkçe yapılan çalışmaların üçüncüsüdür. Burada bir yıl sonra Yavuz Köktaş'a ait *Anahatlarıyla Ahkâm Hadisleri* (İstanbul: Ensar Neşriyat 2013) adıyla bir kitabın yayınlandığını da belirtmeliyiz.

Eser, biri giriş mahiyetinde olmak üzere toplam dokuz bölüm ve üç cilt halinde vücuda gelmiştir. Birinci cildin başında (Giriş niteliğindeki) "Başlarken" ünvanıyla bir bölüme yer verilmektedir. Bu bölümde tercüme ve tahrir ile ilgili bazı hususlar, *Bulûğu'l-merâm* ile ilgili çalışmalar, İslam fıkında sünnetin belirleyici rolü ile fukahânın hadislerle bakışı ve hadis anlayışı gibi önemli konulara birer başlık altında yer verilmektedir. Muhteva bakımından çalışmanın dayandığı zemini oluşturan bu bölüm, ana konulara geçmeden önce bir ön hazırlık niteliğindedir. Bu bölümde yazar, tercüme ve tahrir usulüne dair takip ettiği yöntemden söz etmektedir. Buna göre tercümede günümüz Türkçesinin esas alındığı, fakat teknik bazı tabirlerin parantez içi veya dipnot şeklinde tercüme edildiği kaydedilmektedir. Nassların tercümesinde orijinal metne sadık kalma adına saygı ifade eden lafızlara yer verilmediği ve âyetlerin yerlerinin de dipnotlarda değil de mealin hemen akabinde verildiği belirtilmektedir (I, 3).

Bu bölümde ayrıca eserde geçen hadislerin kaynağı verilirken, temel kaynaklara dayanıldığı ve hadislerin tahririnde aralarında *Kütüb-i sitte*'nin de bulunduğu otuz eserden istifade edildiğine işaret edilmektedir. Ayrıca hadislerin sened açısından sıhhati tespit edilirken takip edilen yöntemin şu şekilde olduğu ifade edilir: 1. Buhari ve Müslim'de geçen hadisler sahih olarak kabul edilmiştir. 2. Bu ikisi dışındaki kaynaklarda geçen rivayetlerin sıhhati için cerh ve ta'dil âlimlerinin görüşlerine müracaat edilmiştir. Bu konudaki ayrıntılara kitabın ilgili bölümünde yer verilmiştir (I, 5).

Bu bölümde İbn Hacer'in (v. 852/1449) kısaca hayatına da yer verilmektedir. Bu çerçevede ismi ve nesebi, doğumu, eğitim ve öğretimi, hocaları, öğrencileri ve ilmî seyahetlerine dair kısaca bilgi verildikten sonra, eserleri hakkında yeterli bilgi sunulmakta, bunlardan önemli olanları alanına göre tasnif edilerek tanıtılmaktadır. Ayrıca burada *Bulûğu'l-merâm* ve ilgili çalışmalar hakkında da bilgi verilmektedir. Bu çerçevede müellifin kitabında kullandığı rumuzlar ile kitabın sistematigi ve özellikleri hususlarına yer verildikten sonra, eser ile ilgili çalışmalar tanıtılmıştır. Buna göre günümüze kadar -tanıtımını yaptığımız eser hariç- kitabı şerh etmek üzere kaleme alınan çalışmaların sayısının sekiz olduğu görülmektedir. (I, 15-16).

Giriş niteliğindeki bu bölümde yazarın ele aldığı bir başka husus İslamî düşünce ve hayatın oluşumunda hadislerin rolü meselesidir. Özetle burada hadis ilminin oluşumu, tarihi, hadislerin tasnifi, hadislerin okunması ve anlaşılmasında yöntem, Kitap karşısında hadislerin işlevi, hadis eğitim süreci, hadisten uzaklaşmanın doğuracağı sonuçlar, hadislerdeki hükümlerin bağlayıcılığı ve hadis sohbetleri gibi önemli hususlar üzerinde durulmaktadır (I, 17-26).

Burada yazarın ele aldığı ve önemli gördüğümüz iki noktaya işaret etmek

istiyoruz. Yazar hadislerin tedvin edilmesini dünya tarihinde görülmemiş bir başarı olarak niteler ve şu yorumda bulunur: “Hz. Peygamber’in sözleri senetleri ile tespit edilmiş ve bu durum hiçbir lidere ve peygambere nasip olmamıştı. Günümüzdeki teknolojik imkânlarla bile bunu gerçekleştirmek neredeyse imkânsızdır. Ama Allah bu dini korumuş, ilk iki asırda yağmur gibi âlim göndermiş, Kur’an yanında hadisler de tedvin edilmiştir.” Diğer bir husus hadis ve sünnet kavramlarına farklı anlamlar yüklemesidir. O’na göre hadisler Rasûlullah’ın hayatında kesitler veren, olay veya sözlerdir. Sünnet ise Rasûlullah’ın İslam’ı yaşama biçimidir. Bu nedenle hadislerin tespitinde muhaddislere, sünnetin tespitinde fukahâya ihtiyaç duyulur (I, 18).

Yazar bu bölümün sonunda İslam fıkhnının oluşum sürecini konu edinir. Bu kapsamda kısaca fıkhn ilminin temel kavramları, tarihi, önemli şahsiyetleri ve ekolleri hakkında önemli bilgilere yer vermektedir. Bunun yanı sıra fakihlerin sünnet anlayışını ele alan yazar, burada konuyla ilgili teorik bilgiler vermektedir (I, 35).

Yazar, ibadet bölümüne İslam fıkhnında ibadet-hukuk ayrımı ve her ikisi açısından sünnetin rolü konularını inceleyerek giriş yaptıktan sonra, eserin şerhine başlar. Eserin şerhinde birkaç önemsiz istisna dışında her bölümde aynı yöntemin izlendiği görülmektedir. Buna göre “kitap” diye isimlendirilen her bir bölümün başında ele alınacak konular öncelikle üst ve alt başlıklara ayrılarak liste halinde verilmektedir.

Hadislerin şerhine geçmeden önce ele alınan konuyla ilgili uygulamalar ve genel hükümler maddeler halinde sıralanmaktadır. Ayrıca varsa konuyla ilgili âyete mealıyla birlikte yer verildikten sonra hadislere geçilmektedir. Hadisler incelenirken her bir hadisin sahabe râvisinin hayatına dair kısaca bilgi verilmektedir. Ancak râvinin birden çok yerde geçmesi durumunda ilk geçtiği yerde tanıtılmakla yetinilmiştir. Bundan başka varsa hadislerin söyleniş sebebi (vürûd) de zikredilmektedir. Konuyla ilgili rivayetlere bu şekilde yer verildikten sonra, açıklama başlığı altında hadislerin şerhine geçilir. Bu çerçevede konuyla ilgili genel bilgi verildikten sonra, fikhî hükümler kaydedilir. Burada varsa mezheplerin ihtilaflarına ve bu ihtilafların sebeplerine de işaret edilir. Tüm bu izahların, dört mezhep başta olmak üzere muteber fıkhn kaynaklarına dayanılarak temellendirildiği görülmektedir.

Yazar, bu çalışmasında gerekli gördüğü yerlerde konuya zemin oluşturması için verdiği genel bilgilerin yanı sıra tablolar yardımıyla da meselenin kavranmasını daha da kolay hale getirme gayreti içerisine girmiştir (II, 329). Bazen de konulara örnekler vermek suretiyle soyut olan meseleleri somutlaştırma yoluna gittiği görülür (II, 332).

Klasik bir eserin Türkçe şerh ve tercümesi niteliğini taşıyan bu eserin yöntemine dair temizlik bölümünden bir örneğe yer verebiliriz (I, 54-57):

SULAR VE İLGİLİ HÜKÜMLER (باب المياه)

Sular İle İlgili Sünnet

(Nebevî Uygulama)

- Temizlik öncelikle su ile yapılır. Deniz, kuyu, ırmak, pınar ve yağmur suları mutlak sulardır.
- Suyun kokusu, rengi ve tadı bozulmadığı sürece temizdir.
- Çok su (büyük havuz ve deniz), içine necaset düşmesi onu necis kılmaz. Bu su temiz ve temizleyicidir. Akan su için de aynı hükümler geçerlidir.
- Durgun su az olduğu zaman rengi kokusu ve tadı bozulmadığı sürece temiz ve temizleyicidir. Bu vasıflardan birisi bozulursa o su necis olur.
- İdrar, kan ve leş gibi nesnelere ağır pisliktir (necaset-i ğalizedir).
- Canlı hayvandan koparılan veya kesilen uzuvlar leş hükmündedir. Yenmez ve kullanılmaz.
- Akıcı kanı olmayan küçük hayvanların ölüsü temizdir. Suyu necis kılmaz.
- "...ilk günden itibaren takva üzere kurulan (Kuba'daki) mescid, namaz kılman için çok daha uygundur. Orada temizlenmeyi seven insanlar vardır. (Unutmayın) Allah temizlenenleri sever." âyeti indiğinde Peygamberimiz bu âyeti aktarmak için Kuba'ya gitti. Onlar âyeti dinleyince kendilerinin her temizlikte suyu tercih ettiklerini ve sürekli temiz kalmaya çalıştıklarını ifade ettiler. Âyetin iniş sebebi Kubalılar da olsa manası umümidir ve bütün insanları kapsar.
- Ayrıca "Allah tövbe edenleri ve temiz olanları sever" buyrulmaktadır. Bundan dolayı Peygamberimiz abdest aldıktan sonra kelime-i şehadeti söylememizi ve şöyle dua etmemizi emretmektedir: "Allah'ım beni de tövbe edenlerden kıl, temiz olanlardan kıl!"
- Çeşitli zamanlarda kendisine gelen soruları Rasûlullah efendimiz aşağıda zikredildiği gibi insanlara sıkıntı vermeyecek şekilde, müsahahalı olarak açıklamıştır. O dini en güzel şekilde anlatan mükemmel bir insandır. Salat ve selam üzerine olsun.

TEMİZLİK VE SU KAYNAKLARI

Deniz Suyu ve Hükmü

قال الله تعالى:

أَحَلَّ لَكُمْ صَيْدَ الْبَحْرِ وَطَعَامَهُ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِلْغِيَارَةِ وَحَرَّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدَ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ

Allah Teâlâ buyurdu:

"Deniz avı ve oradan elde edilen diğer yiyecekler hem size, hem de yolculara helal kılındı. (Ancak) ihramlı olduğunuzda, kara avı size haram kılındı. Huzurunda toplanacağımız Allah'a karşı dürüst/takva sahibi olun." (Maide Suresi 5/96)

عن ابي هريرة رضي الله عنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم في البحر: هو الظهور ماؤه الحل ميتته. اخرجاه الاربعة و ابن ابي شيبه و الفظ له و صححه ابن خزيمة و الترمذي.

1- Ebû Hüreyre'den (Radiyallahü anh) nakledildiği ne göre:

Rasûlullah (Sallallahü aleyhi ve sellem) deniz hakkında şöyle dedi:

"Onun suyu temiz ve temizleyicidir ölüsü de helaldir" (sahih).

Ebû Hüreyre (Hadis hafızı ve zahid)

İsminde ihtilaf edildi. Meşhur olan görüş Abdurrahman olmasıdır. Hayber'in fethi öncesinde Müslüman oldu (H. 7) ve hemen bu sefere katıldı. Daha sonra Rasûlullah'tan hiç ayrılmadı. Kendisi Ashab-ı Suffe'dendir. Koyun otlatırken bulunduğu bir ke-di-yi elbisesinin bir tarafına alıp tuttuğu için bizzat Rasûlullah tarafından kendisine Ebû Hüreyre (kedicik babası) lakabı verildi. Bundan sonra ismini kullanmadı, lakabı ile anılmaya başlandı.

Sürekli Hz. Peygamber'in yanında bulunmaya çalıştığı için kısa sürede çok hadis öğ-rendi ve nakletti. Kendisinden toplam 5374 hadis rivayet edildi. Ebû Hüreyre çok ha-dis naklettiği için bazı kişiler tarafından haksızca tenkit edildi. O çok güçlü bir haf-ıza sahiptir, ayrıca zühd ve takva sahibi, dürüst bir insandır. Hiç bir âlim onu ya-lancılıkla suçlamadı.

Kendisinden 800'den fazla sahabe ve tâbiûn hadis rivayet etti. Hz. Ömer döneminde kaza (yargı) görevini yürütmek için Arabistan'ın doğusundaki Bahreyn'e görevlendi-rildi. Sonra oraya vali oldu. Muaviye döneminde Medine'ye vali tayin edildi. Ebû Hüreyre geniş omuzlu, saçları gür, sakalları kınalı, siyah sarıklı ve güzel yüzlü bir insandı.

Gece ibadetine önem verirdi. Hz. Peygamber'in vefatından sonra Mescid-i Nebi'de onu hatırladığında gözyaşlarını tutamazdı. Mekke'nin fethinden önce hicret ettiği için hicret sevabı almış ve Hz. Peygamber'in duasına mazhar olmuştu. Akik'te 78 ya-şında olduğu halde vefat etti ve Baki' mezarlığına defnedildi (H. 53).

Allah ondan razı olsun

Hadisin Söyleniş Sebebi

Bazı kişiler Peygamberimizin yanına geldiler ve:

"Biz denizde uzaklara yolculuk yapıyoruz ve yanımıza az su alıyoruz. Şayet o su ile abdest alsak susuz kalacağız. Deniz suyu ile abdest alabilir miyiz?" diye sordular. Peygamberimiz yukarıdaki sözü söyledi.

Açıklama

Peygamberimiz ahkâm (İbâdet ve hukuk) konularını açıklarken insanların anlaya-bileceği sadelikte konuşur ve onlara faydalı ek bilgiler verirdi. Yukarıdaki hadiste hem deniz suyunun temizleyici hükmü, hem de ondaki hayvanların yenmesi ko-nusu açıklanmıştır. Buna göre:

Deniz suyu kendi zatında temizdir. Başkaları açısından temizleyici özelliğe sahiptir. Çünkü Peygamberimiz hadiste *tahûr* kelimesini kullanmıştır. Bu kelime temiz ve temizleyici anlamına gelmektedir. Deniz suyunun bu vasıfta olmasında icmâ' var-dır.

Deniz canlılarının eti konusunda ihtilaf edilmiştir. Yukarıdaki hadisin umumi ma-nası ile amel edildiğinde denizde yaşayıp da denizden çıkınca ölen bütün *su hay-vanlarının* helal olması sonucu çıkar. Bunların ölüsü de helaldir, yenilebilir. Bu gö-rüş Mâlikî, Şafîî ve Hanbelî mezheplerine aittir. Hanefî mezhebine göre ise, başka bir hadis yukarıdaki hadisin umumi manasını beyan etmektedir (açıklamaktadır). Söz konusu hadis şudur:

"Bize iki ölü ve iki kan helal kılındı: İki ölü; çekirge ve balıktır. İki kan ise dalak ve ciğerdir."

Buna göre denizden çıkan *balık* dışındaki hayvanlar yenmez. Onların ölmesi dış bir etki ile olmalıdır. Kendi kendisine ölürse eti yenmez.

Peygamberimiz *Cevâmi' u'l-kelim* (az ve öz konuşan) bir insan olduğu için denizdeki yiyeceklerle ilgili olarak "Onun ölüsü de helaldir" demiştir. Nassın ibaresinden anlaşılan deniz hayvanlarının, nassın delaletinden anlaşılan ise oradaki bitkilerin de helal olmasıdır.

Denizle ilgili hükümlerde genişlik vardır. İhramlı bir kişiye kara avı yasakken, deniz avı serbesttir. Sanki bununla denizciliğe ve deniz avcılığına teşvik vardır.

Hemen belirtmek gerekir ki Sayın Oral, bu şekilde şerh ettiği bir hadisle ilgili getirdiği her izahı temel kaynaklara dayandırmakta ve dipnotlarda bunu göstermektedir. Ancak bizim buradaki amacımız yöntemini örneklendirmek olduğu için dipnotlara yer vermedik.

Görüldüğü üzere Sayın Oral'ın bu çalışması, kendisinin de önsözde haklı olarak belirttiği gibi birden çok kitabın bir kitap içerisinde sığdırılması şeklindedir. Nitekim kitap ahkâm hadislerinin yanı sıra, ahkâm âyetleri, râvi sahabeler, esbab-ı vurûd, esbâb-ı rivâyet, ilmihal bilgileri ve diğer bazı fikhî konuları ihtiva etmektedir. Öte taraftan, eserin her cildinin sonunda geniş bir fihriste yer verilmesi büyük bir çabanın ürünüdür. Fihrist, sırasıyla hadisler (konu indeksi), hadis indeksi (alfabetik sıra), yer ve şahıs indeksi (alfabetik sıra) ve sahabe indeksi (konularına göre) olmak üzere dört kısımdan oluşmaktadır. Bütün bunlar eserden istifade etmeyi azami ölçüde arttırmaktadır.

Netice itibariyle Sayın Rıfat Oral'ın kaleme aldığı bu şerh ve tercüme genel olarak başarılı bir çalışmadır. Ancak bu eserin kusursuz olduğu anlamına gelmez. Nitekim konuların üst ve alt başlıklara ayrılmasında ve bu başlıkların numaralandırılmasında belirli bir yöntem takip edilmediği görülmektedir. Hacımlı her çalışmada görülebilecek birtakım maddi hataların olduğunu da belirtmeliyiz. Zira Kitâbullah dışında hiçbir kitabın kusurdan salim olamayacağı açıktır. Özverili bir çalışmanın neticesinde yayına hazırlanarak ilim dünyasına armağan edilen bu eserin sonraki baskılarında bu vb. hususların dikkate alınması eserin değerini arttıracaktır.

Mahmut SAMAR,

Necmettin Erbakan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku, KONYA